

Algunes dades sobre la transmissió de les vides de sants entre l'edat mitjana i l'època moderna a la Corona d'Aragó

Some data on the transmission of the lives of saints between the Middle Ages and the modern era in the Crown of Aragon

MARINELA GARCIA SEMPERE
marinela@ua.es

Universitat d'Alacant

Resum: En l'edat mitjana les vides de sants eren models a seguir, exemples en els sermonaris i en els textos didacticodoctrinals. La popularitat d'aquestes vides es reflecteix en les arts plàstiques i visuals, en la literatura i en la cultura popular. A través de l'exemple de la transmissió escrita de tres vides de sants incloses en la traducció catalana de la *Legenda aurea*, presentem en aquest treball una aproximació a la manera en què es difonien aquelles vides, que circulaven de manera individual o integrades en compilacions i que podien oferir versions diferents en cada cas. La repercussió d'aquelles vides perviu en l'època moderna, que les recull en forma de composicions en vers, obres de teatre i altres gèneres.

Paraules clau: hagiografia, *Legenda aurea*, traduccions, edat mitjana, època moderna.

Abstract: The lives of saints in the Middle Ages were models to follow, examples to be used in sermons and didactic or doctrinal writings. Their popularity is reflected in plastic and visual arts, in literature, and in popular culture. Through the example of the written transmission in Catalan of three lives of saints, included in the Catalan translation of the *Legenda aurea*, we present in this work an approach to the way in which those lives circulated individually or as part of compilations, each of which could present different versions of the same life. The repercussion of those lives survives into the Modern Age, when they take the form of compositions in verse, of plays, or of works in other literary genres.

Keywords: hagiography, Golden Legend, translations, Middle Ages, modern era.

---

* Aquest treball està fet amb el suport del projecte d'investigació *La literatura hagiogràfica catalana: fonts, edicions y estudios* (FFI2017-83950-P). Ministerio de economía y competitividad.

DATA PRESENTACIÓ: 23/10/2019 ACCEPTACIÓ: 04/11/2019 · PUBLICACIÓ: 26/12/2019

1. Introducció

En l'espiritualitat catalana medieval va tenir una influència important la compilació de la *Legenda aurea* (ca. 1260) de Jacobus de Voragine. Les vides de sants eren models que transmetien d'una manera entenedora els valors de la cultura cristiana i entre les compilacions medievals la *Legenda aurea* va ser una de les més difoses i conegudes. Devia circular en llatí com també ho feia en la resta d'Europa (Fleith 1990) però també circulava traduïda al català des de finals del segle XIII. A pesar que deixa d'editar-se a finals del segle XVI (1575),¹ quan es va substituir per altres santorals,² moltes de les vides que recull continuen circulant i difonent-se bé en les noves compilacions o bé en altres formats.

A més a més de les compilacions, els predicadors, els teòlegs, els estudiants, tenien al seu abast un ventall ample de fonts per conèixer les vides de sants. Les Actes dels màrtirs dels primers segles de l'església havien anat difonent les *passiones* des del segle II; i tenien també les *vitae* de sants confessors, bisbes, etc., que comencen a sorgir quan cessa la persecució del cristianisme.³ Aquells relats de vides de sants podien tenir una font única i una transmissió més o menys clara, com per exemple les de Llúcia, Margarida o Blai; però en altres casos la transmissió era més complicada, com ara en el cas de les d'Agnés i Caterina, que deriven d'una font completada amb altres. També n'hi havia les que procedien de fonts i tradicions diferents unides, com la de Maria Magdalena (Boureau 1984). La historicitat d'aquelles vides tenia graus diferents; hi havia passions que semblaven correspondre a les actes del mateix martiri, d'altres que podien haver estat redactades per algun testimoni pròxim al màrtir; en altres casos les passions o les vides apareixen en fonts historiogràfiques o en obres d'autors reconeguts, però en alguns altres es tracta de relats novel·lats sense fonts contrastables (Baños 2003: 18-19). Així, algunes vides, com la de Caterina d'Alexandria, deriven d'unes actes però no sembla que tinguessen una veritat històrica possible, d'altres, com la d'Aleix o de Jordi, no tenen fonts històriques conegudes i sembla que procedeixen de diferents llegendes unides, però totes es comptaven entre els sants venerats.

Aquelles vides de sants es transmetien en versions més o menys extenses, que de vegades circulaven dividides en parts, com és el cas de la vida de Julià i Basilissa, que s'estructura clarament en dues parts, una corresponent a la vida dels esposos i una altra a la passió de Julià.⁴ També podien circular en resums d'aquelles versions més extenses, i els resums podien ser, és clar, diferents entre ells. Les

---

1 En Càmar 2013 i Garcia 2015 es pot trobar un estat de la qüestió sobre els manuscrits i els textos impresos en el XVI de la traducció catalana de la *Legenda aurea*.

2 Sobre els santorals contrareformistes vegeu Aragüés 2000, 2004, 2012.

3 Baños 2003 dóna una síntesi completa dels orígens i la difusió del gènere de les vides de sants. Vegeu també Delehay 1927, Philippart 1994-2010, Boureau 1984.

4 Sobre la transmissió de les versions gregues i llatines de la vida de Julià i Basilissa vegeu Halkin 1980 i Priyani Alwis 2003.

compilacions del segle XIII, com ara la de Jean de Mailly, *Abbreviatio in gestis et miraculis sanctorum, la de Bartolomeu da Trento, Liber epilogorum in gesta sanctorum*, o la de Voragine, *Legenda aurea*, oferien també resums de les vides de sants, dins del nou gènere dels llegendaris abreujats o *legendae novae*.⁵ Aquests resums eren les versions dels compiladors en aquells llegendaris pensats per ajudar en la predicació. El més difós, el de Voragine, se situa entre la posició més ortodoxa de Mailly i la més permissiva de Trento amb els relats apòcrifs i la tradició popular (Maggioni 2012) i es decanta per un model de santedat en què en la selecció de sants que es dona molta importància al martiri (Boureau 1984).

En la tradició catalana, a banda de les vides que circulaven en llatí, també n'hi havia un nombre considerable que circulaven en català, de manera exempta o en compilacions.⁶ Cada compilació podia oferir col·leccions diferents de vides, i les versions d'una mateixa vida podien ser diferents en diferents compilacions. Fins i tot en els volums que contenen la traducció de la *Legenda aurea* també hi havia moltes variacions entre les mateixes vides, de manera que en algunes se substituïa la versió de Voragine per resums diferents, o per versions més extenses; també s'eliminaven algunes i se n'afegien d'altres. Per exemple, en un dels manuscrits catalans el capítol de Julià (30)⁷ se substitueix per la vida de Julià i Basilissa, que recull només la vida dels esposos i no la *passio*, mentre que en un altre manuscrit es manté la vida de Julià però s'hi afegeix, al final, un resum de la vida de Julià i Basilissa completa.⁸ D'altres vegades se'n feia més d'un resum de la vida, com en el cas d'Aleix (90), que en un dels manuscrits catalans apareix en un resum més llarg que el de Voragine. En el cas d'Antoni abat (21), per exemple, també es transmet la vida en una forma més extensa en un dels manuscrits.⁹ El cas de Pau, primer ermità (15) l'incunable de la *Legenda aurea* dona una versió molt més llarga que la versió que transmeten els manuscrits. Tecla i Bàrbara, santes molt populars en la tradició catalana, s'afigen als manuscrits catalans de la *Legenda aurea* en versions diferents en cada manuscrit; Bàrbara té quatre versions diferents i Tecla dos. En alguns casos, les vides es modifiquen un poc ja que, tot i seguir la vida tal i com la recull Voragine, s'introdueixen variants com ara eliminar fragments llargs o resumir escenes, com ocorre en la vida d'Agustí (120). No hem d'oblidar, tampoc, que la tradició popular podia afegir elements a les llegendes que no apareixien en els textos originals.¹⁰

---

5 Vegeu una síntesi sobre els orígens i significació d'aquest gènere en Maggioni 2012.

6 A més de les vides que circulaven de manera exempta (Garcia 2012b), conservem cinc volums pràcticament complets de la traducció de la *Legenda aurea*, diferents fragments de pocs fulls i un altre amb vides de Voragine reordenades, com també diferents edicions del segle XVI; i dues compilacions de vides de sants diferents a la *Legenda aurea*. (Avenoza i Garcia 2012) (Sabaté, Soriano, Avenoza 2012).

7 La numeració correspon a la dels capítols de l'edició de Maggioni 1998.

8 Vegeu sobre aquest text català Garcia 2018a.

9 Vegeu, com a exemple, el nombre de textos que el conserven a banda de la *Legenda aurea* en Alturo i Perucho 1989.

10 Vegeu, per exemple, les versions de la vida de sant Aleix que Carlos Vega estudia en la tradició castellana (1991).

Així, per exemple, per a redactar els seus sermons de sants, només en la traducció catalana de la *Legenda aurea* Vicent Ferrer podia comptar amb la traducció de les vides tal i com les recull Voragine, però en alguns casos amb versions més llargues o més breus que les de Voragine, o amb vides que no corresponen a la compilació de Voragine i que s'inclouen en els manuscrits catalans. Si ens fixem en els seus sermons catalans dedicats a santes, a banda dels passatges de la vida de Maria, com ara l'Assumpció, o la Nativitat, dedica sermons a Magdalena, Margarida, Agnès i Caterina, santes conegudes i populars. El sant podia conèixer les versions que de les vides de Voragine, però, a més, devia conèixer vides en llatí i, potser, d'altres versions ja que devien circular altres textos en català si tenim en compte que actualment coneixem altres testimonis de les vides que s'han conservat: de Magdalena hui tenim notícia de sis manuscrits antics, i tres edicions dels segles XV-XVI. De Caterina d'Alexandria, una versió en un sermonari de la Catedral de València, i una oració a la santa. De Margarida cinc manuscrits i una versió en vers en un cançoner del segle XVI.¹¹ Vicent Ferrer tenia al seu abast un ample ventall de textos per redactar les vides d'aquestes santes.

2. La *Legenda Aurea* en l'espiritualitat catalana

Així, el gènere de les vides de sants ofereix un espectre ample de fonts a través de les quals s'hi podia accedir. Ens detindrem ara en la *Legenda aurea* per tres raons:

1. Constitueix un dels exemples de literatura catalana dels primers temps, amb una entitat important i amb una significació en la literatura catalana considerable.
2. En les lletres peninsulars constitueix un cas excepcional ja que no es conserva una traducció completa de la compilació a les altres llengües peninsulars dels primers temps.
3. La traducció, completa, ofereix variants interessants en cada vida que val la pena analitzar i que proporcionen noves mostres de la literatura catalana antiga. Moltes d'aquestes vides continuen difonent-se durant l'època moderna, en uns o altres formats.

1. La literatura didacticoreligiosa catalana del segle XIII sembla no tenir una varietat de manifestacions tan important com la que ofereixen les literatures anglonormanda o francesa. Tanmateix, la magna obra de figures com Ramon Llull fa que aquest aspecte no haja semblat massa significatiu o preocupant. Segons Cingolani, (1993–94) en el segle XIII la literatura en la llengua *d'oïl* conserva més mostres que la catalana, amb les excepcions de l'obra de Llull i de les *Vides de sants rosselloneses*, que són la traducció de la LA.

A més de les *Homilies d'Organyà*, la *Cançó de santa Fé*, que es debat encara en quina llengua està escrita, coneixem unes poques mostres de textos hagiogràfics ben primerenques, quasi totes en vers, com ara l'*Epístola farcida de sant Esteve*, datada entre els segles XII–XIII, la *Vida de santa Margarida rimada*,

---

¹¹ Un recull dels testimonis conservats en Garcia (2012).

que es conserva en un manuscrit de finals del segle XIII i en altres dos un poc posteriors; i, a més, l'*Epístola farcida de sant Joan*, i algunes vides que circulaven de forma individual també en manuscrits del segle XIV, com per exemple les d'Aleix (Cingolani 1990) o la de Paula (ms. Saragossa, Biblioteca capitular, 1292).¹²

En aquest sentit, la *Legenda aurea* catalana pot omplir, en part, l'absència de textos didacticoreligiosos conservats dels primers temps de la literatura catalana. A més, pel volum de la compilació i per l'extensió en el temps de la seua difusió, manuscrita i impresa, proporciona un cabal riquíssim d'informació sobre la cultura i sobre la llengua dels segles XIII al XVI.

2. En la seua enorme difusió, el volum de la *Legenda aurea* anava ampliant-se, reduint-se o reconfigurant-se en cada còpia. El mateix Voragine havia anat modificant la compilació des de la primera redacció fins al final de la seua vida, de manera que es pot parlar de dues redaccions diferents de la LA (Boureau 1984, Maggioni 1998, XIII i ss., i Maggioni 1995).

En català, com en occità i en francès, conservem una traducció pràcticament completa d'aquesta obra, la mes antiga de les quals és la catalana. Podem dir que en la LA catalana ens trobem clarament amb una traducció del text llatí de Voragine. El nombre, l'ordenació i el contingut dels capítols coincideix en línies generals amb el text de Voragine. No obstant això, cada manuscrit té, com també ocorria en els texts llatins, unes peculiaritats pròpies que el fan, tot i ser una traducció, diferent dels altres exemplars conservats amb la traducció.¹³ Per això hi ha capítols nous, refets o modificats. Els capítols nous poden recollir vides de sants locals, com és el cas, per exemple, de la vida de Feliu o la de Tecla i s'intercalen entre els altres o es posen al final del volum.

En portugués hem d'esperar a 1513 (Aragüés 2009, 2012) per trobar una traducció de la *Leyenda de los santos* castellana, derivada, com el *Flos sanctorum con sus etimologías* (c. 1475-1480), de la compilació castellana B, mentre que només es conserven uns breus fragments manuscrits anteriors que podrien ser testimoni de la presència de la *Legenda aurea* en aquesta llengua.¹⁴ En castellà, dels dotze manuscrits conservats d'abans del temps de la impremta, classificats en dos tipus de compilació diferent, no n'hi ha cap que conserve totes o quasi totes les vides tal i com apareixen en la *Legenda aurea*.¹⁵

---

12 Un recull més complet sobre els textos més primerencs de tema hagiogràfic en català vegeu la recent publicació de la Història de la Literatura Catalana (Badia 2013, I, 61-72, 81-84).

13 La traducció de la LA es fa, segons el que sabem fins ara, a finals del mateix segle XIII en què va ser compilada (1280–1300, Coromines 1977). Cantavella (1990, 27 i ss.) remarca el fet que en la vida de Magdalena encara s'esmente Vézelay com el lloc de culte de la santa. Considera que la traducció pot ser un poc anterior al 1280, abans que la notícia del trasllat el 1279 de les relíquies a Provença per ordre de Carles d'Anjou haguessen arribat al Rosselló.

14 Vegeu Sobral (2010), i Aragüés (2016): Cristina Sobral dona a conèixer un fragment en portugués que pot ser de finals del segle XIV, <http://beta.clul.ul.pt/teitok/>.

15 Vegeu sobre els textos castellans els treballs d'Aragüés citats més amunt i Hernández 2008.

Fora de la península Ibèrica, en francès la traducció de la LA és de la primera part del segle XIV (Dunn-Lardeau 1997) i també sabem que el text occità es conserva en diversos manuscrits, un dels quals pràcticament complet i del segle XV (Zinelli 2009). En anglès la traducció més antiga és de 1438 coneguda com *Gilte Legende* (Hammer and Russell 2006). Així doncs, la traducció catalana no només és molt primerenca, sinó que és pionera en el territori peninsular en relació amb el castellà i el portugués, i segueix més la tendència del francès i de l'occità de traduir el text de Voragine.

3. Sabem que en la literatura catalana, a més d'aquesta tradició manuscrita tan precursora en les lletres medievals, la *Legenda aurea* es va difondre en el segle XVI en nombroses edicions catalanes.¹⁶ Quan el text cau en desgràcia després de la Contrareforma, a la península Ibèrica es publiquen els santorals pos-tridentins de Villegas i de Ribadeneira,¹⁷ en castellà. No s'imprimiran noves compilacions de vides de sants en català, com tampoc es van traduir, ni al català ni al portugués, els santorals pos-tridentins de Villegas i Ribadeneira. Tampoc es van traduir els de Lipomano o Surio, en la mateixa època. Continuaven difonent-se aquelles vides de sants que havien passat del segle XIII al XVI en els santorals de la *Legenda Aurea*? Continuaven difonent-se en català?

Valsalobre (2012) recorda que en època moderna hi ha una ampliació extraordinària de gèneres i que aquests gèneres acabaran acollint vides de sants. L'eclosió de la historiografia eclesiàstica recull la història de monestirs, santuaris, llocs de culte, episcopologis, història d'ordes religiosos, vides de sants i biografies eclesiàstiques. Com arreu d'Europa, prolifera l'hagiografia localista, l'hagiografia patriòtica en la qual s'utilitza la santedat vinculada a un territori com a argument de l'articulació d'una consciència nacional o d'una reivindicació patriòtica. En són mostres la *Historia general de los Santos y varones ilustres en santidad del Principado de Cataluña* de fra Antoni Vicenç Domènech, Barcelona el 1602 i Girona 1630 com també l'*Índice de los santos y de los varones y mujeres insignes en santidad del Principado de Cataluña*, de Pere Serra i Postius, Barcelona el 1746.

En català conservem, en forma manuscrita, un recull de vides de sants en la compilació de Pere Gil (Fàbrega Grau 1958), en edicions de vides exemptes com la vida de Josep (1502), en compilacions en vers com el *Cançoner sagrat de vides de sants* (ed. Foulché-Delbosch i Massó i Torrents 1912), en composicions en vers com les de Joan Baptista Anyés (Cahner 1987), en gojos (Courcelles 1990), en obres de teatre com les de Francesc Vicenç Garcia (ed. Francesc Massip i Àngels Massip 1987), en obres en prosa i en obres en vers.¹⁸

Mirarem de repassar com es transmeten algunes vides en la tradició catalana medieval fins a l'edat moderna per tal de mostrar la varietat de textos que ens ha preservat la literatura catalana antiga i la riquesa que implica un cabal de textos com és el d'aquestes històries breus de vides de sants.

---

16 Càmara 2013 ha editat el text incunable (1490-94) i ha fet una revisió de les edicions conservades. Vegeu també sobre les edicions els treballs d'Aragüés citats a la bibliografia.

17 Sobre els santorals pos-tridentins vegeu els treballs d'Aragüés citats a la bibliografia.

18 Sobre la difusió de les vides de sants en època moderna vegeu també Courcelles 1990, i Garcia 2012.

Ens centrarem només en tres exemples de vides que apareixen en la *Legenda aurea*, que ofereix un corpus suficientment representatiu per poder exemplificar la forma de transmissió d'aquestes vides. No es tractaran tant els complexos precedents llatins i grecs, sinó la difusió medieval i, també, la continuïtat en època moderna, cosa que manifesta la pervivència dels models que aquestes vides representen, ja que algunes tindran després de la Contrareforma una presència fins i tot més gran que en època medieval. És ben sabut que després de la Contrareforma les noves compilacions de vides de sants eliminen molts dels que apareixen a la LA i n'afegeixen d'altres. Mirarem d'esbrinar com és el pas des de l'edat mitjana a l'època de la Contrareforma i si la popularitat que tenen en l'època medieval continua o no en època moderna.

3. Julià i Basilissa, Aleix i Bàrbera entre l'edat mitjana i l'època moderna. Models de santedat

Les vides de Julià i Basilissa i d' Aleix apareixen en la tradició peninsular recollida en el passonari hispànic visigòtic (Fàbrega 1953), així, totes dues apareixen a la península Ibèrica ja en el segle X. En el cas de Basilissa, amb una tradició bastant homogènia de la vida en els textos grecs i llatins (Halkin 1980, Priyani 2003), el text català reproduirà les fonts de manera bastant fidel. El cas d'Aleix procedeix de diferents fonts i té una transmissió més complexa (Peruggi 2014). Les dues vides procedeixen de la tradició oriental i les dues tracten el tema de la virginitat, la castedat i el matrimoni cast; no endebades s'ha dit que tenen molts elements comuns (Fàbrega 1953, I, 253). Ara bé, pel que fa al contingut, si en el primer cas els esposos viuen junts una vida de castedat fins la mort de Basilissa, en el segon Aleix farà un pas més enllà i, deixant la seua esposa i els seus pares fugirà de tot allò que pogués considerar-se delit del cos, farà una vida contemplativa, de mendicitat. La mare i l'esposa d'Aleix, des de la seua desaparició, decideixen portar una vida de total castedat i de desconsol, tal i com fa la tórtora.

La vida de Julià i Basilissa no apareix en la compilació de Voragine¹⁹ mentre que Aleix sí que hi és. Aquestes vides tenen, després del seu pas pels santorals medievals, presència en els santorals pos-tridentins, una època en la que, amb les idees de la Reforma i la Contrareforma, la institució matrimonial està en el punt de mira dels escrits dels teòlegs.

En la traducció catalana, la vida Julià i Basilissa apareix afegida al llistat de Voragine en el manuscrit B, de la Biblioteca Universitària de Barcelona (BUB 713)²⁰ i en el manuscrit V de l'Arxiu episcopal de Vic (Vic c.174 L). Un altre manuscrit, P conservat a la Biblioteca Nacional de París (BNF ms.esp. 44), es va editar amb el nom de *Vides de sants Rosselloneses* (Voragine 1977), i en l'edició s'acaba amb

---

19 Per referir-nos a la compilació de Voragine farem esment de l'edició crítica tal i com l'estableix Maggioni (1998). Tenint en compte que es tractava d'un treball en contínua revisió per part de l'autor (Maggioni 1998: XI), els manuscrits llatins tenen variacions respecte del nombre de vides que contenen i algunes apareixen en uns manuscrits i no en altres.

20 Per als manuscrits complets i els fragmentaris vegeu Avenozza i Garcia Sempere (2012). Per als impresos, Càmara (2013) edita el text incunable i recull notícies dels altres impresos.

B per la gran similitud entre ells. Tanmateix, les vides que en B són diferents de P, com el cas que ens ocupa, no es van tenir en compte en l'edició, de manera que la versió de la vida d'aquests sants que ofereix B no hi apareix.

La vida de sant Aleix, que sí que es troba en la compilació de Voragine, es troba en els manuscrits P, E (Escorial N-III-5), V i M (Madrid, Real Acadèmia de la Història, RAH cod. LXXXVIII). I novament, el manuscrit B, com en el cas de Julià i Basilissa, en dona una versió diferent.

Julià i Basilissa: En la *Legenda aurea* el capítol 30 *De sancto Iuliano* correspon a la recopilació de diferents vides de Julians; Julià bisbe, Julià d'Alvèrnia, Julià, germà de sant Juli, Julià el que mata per error els seus pares, i Julià l'apòstata. El text del manuscrit B elimina aquest capítol i introdueix, després del capítol 14, de l'Epifania, el relat de la vida dels sants Julià i Basilissa, que es llegia en l'Epifania.²¹ La vida es conserva també en un altre manuscrit català un poc més tardà, V però, en aquest cas, apareix al final del manuscrit acompanyada d'unes altres vides també afegides al volum. Les versions llatines i gregues expliquen, d'una banda, la joventut de Julià i la vida dels esposos i, d'una altra, el martiri de Julià després de la mort de Basilissa. El relat de la vida de Julià i Basilissa és diferent en B i en V: B fa una traducció molt pròxima als textos antics de la joventut i la vida dels esposos, mentre que no tradueix la passió de Julià; V recull tota la història completa, és a dir, la joventut i la vida dels esposos i també la passió de Julià, però en una versió resumida. Així doncs, ens trobem amb un relat en dues versions diferents, cap de les quals apareix en el text de Voragine.²²

El primer text conservat en castellà apareix en un incunable del *Flos sanctorum* (*El flos sanctorum consus etbimologías* ([ca. 1475–80?]) (Washington, Library of Congress Incun. X .F59 BX4654, «Titule x De la vida de sant Julian», fols. 29r–32r).²³ Es tracta d'un resum, com en el cas del manuscrit català V, però no coincideixen els resums entre ells. Torna a aparèixer en els santorals pos-tridentins d'Alonso de Villegas (des de 1578), el qual esmenta entre les seues fonts els també pos-tridentins santorals de Lipomano i Surio, i en el de Pedro de Ribadeneira (1599–1601). Així, en castellà el text de la vida dels sants apareix en època més tardana, ja que es recull, per primera vegada, en un incunable, mentre que en català es conserva en manuscrits dels segles XIV i XV.

Aquesta vida apareix després en bastants textos catalans de l'època moderna; en el segle XVI Joan Baptista Anyés escriu una vida dels esposos. En el XVII, Francesc Fontanella els dedica un poema, i en el segle XVIII i fins i tot al XIX nombrosos gojos i peces teatrals tenen el mateix tema, per

---

21 En el martillogi de sant Jeroni la lectura de la vida d'aquests sants es fa en aquest mateix dia. A més, el manuscrit llatí que esmentarem més avant com a probable font del text de B també inclou la lectura d'aquesta vida en l'Epifania.

22 L'edició de Graesse (1965), que inclou sants afegits en alguns manuscrits llatins, tampoc recull la vida.

23 Aquest incunable (facs. <http://www.loc.gov/rr/rarebook/coll/255.html>) ha sigut objecte de la tesi de Cortés Guadarrama (2010) http://www.cervantesvirtual.com/portales/hagiografia_castellana/. Fernández Rodríguez (2007) s'ocupa de la versió de la vida en aquest incunable.

donar-ne, només, alguns exemples. En tota aquesta llarga tradició, el text de B és, de moment, el testimoni més antic.

Joan Baptista Anyés era un teòleg amb formació sòlida en llatí i creador en vers i en prosa, influent en la seua època i relacionat amb l'alta societat valenciana. Una gran part de la seua obra està escrita en llatí però va reescriure en català i en vers la vida de Julià i Basilissa, que dedica a dues dames valencianes, les germanes Isabel i Magdalena Cruelles, i dirigida a les monges del convent de Morvedre. Com apunta Canet (2015) no era infreqüent trobar versificacions de vides de sants en vulgar en aquesta època, com a resposta a la demanda dels convents, de commemoracions de festivitats, etc.

Publicada el 1528,²⁴ en el títol es llig *La vida de sant Julià, abat y màrtir, y de santa Basilysa, verge, d'aquell sposa, abadessa de mil santes donzelles, als quals és dedicat lo monestir de les monges del camí de Morvedre, novament vulgada y sumada en cobles* (Cahner 1987, 81) diu que presenta la vida «novament vulgada y sumada en cobles». També escriu Anyés una vida dels sants Abdó i Senén de la qual diu que l'ha escrita «ab molt examen de diversos antichs cathòlichs authors, texida» (p. 100). En el segon cas deixa clar que utilitza fonts antigues, però en el primer diu que l'obra està escrita en llengua vulgar i «sumada en cobles», és a dir, compendiada en vers. La manera en què compendia Anyés l'obra és recurrent a les fonts anteriors llatines o gregues (Garcia 2018b) ja que recupera detalls de la vida que no apareixen en els textos catalans. Aquest procediment també s'usa en els santorals post-tridentins,²⁵ que recuperaran moltes vides de les que apareixen en la *Legenda aurea* però revisant-les seguint les fonts antigues.

La vida, a pesar d'incloure molts episodis apoteòsics que no tenien traces de veracitat, com ara les conversions o les execucions en massa, els terratrèmols, les destruccions massives, seguirà sent popular després de la Contrareforma i entrarà en els santorals pos-tridentins. A més de Joan Baptista Anyés, altres autors dediquen obres als esposos. Així, Francesc Fontanella en el segle XVII els dedica un poema (Fontanella 2015, 202), i en el XVIII Narcís Colell escriu *La comèdia de sant Julià i santa Basilissa* (1752) (Butinyà, Prat i Vila 2013). En el segle XIX també tenim notícia de la comèdia rossellonesa *Martiri de sant Julià i santa Basilissa*, i de molts gojos (Butinyà, Prat i Vila 2013), de fet, a la Catalunya del Nord se'n conserven nombrosos gojos i representacions teatrals sobre els esposos.²⁶ Podem dir, per tant, que la vida dels esposos Julià i Basilissa, amb una manifestació molt primerenca en llengua catalana, perviu en formats diferents fins al segle XIX.

---

24 Vegeu en Garcia 2018b un estudi d'aquesta vida.

25 Hem pogut estudiar la vida dels esposos en el santoral de Villegas.

26 No hem fet una recerca sistemàtica de totes les mostres conservades, en aquest treball donem alguns títols a tall d'exemple, però ens consta que a la Catalunya del Nord els esposos són molt venerats. Agraïm a Josep Massot les notícies sobre esglésies dedicades a Julià i Basilissa i sobre nombroses obres teatrals, com el *Martyre de saint Julien et sainte Basexlice*, representat a Espirà de l'Aglí el 1856, o la *Tragèdia dels sants màrtirs sant Julià i Basiliscio*, patrons del lloc del Solé, de 1812.

Aleix: Pel que fa a la vida d'Aleix, es troba en tots els manuscrits catalans complets de la *Legenda aurea* (capítol 90), però en un d'ells, el manuscrit B, la versió de la vida està refeta; és més extensa que la de Voragine i segueix, per tant, una redacció diferent a la de la *Legenda aurea*. Datat en el segle XIV, aquest manuscrit és el mateix que recull la vida de Julià i Basilissa. Aquesta segona versió apareix dividida en apartats, recull parlaments de tots els personatges i és més completa que el resum de Voragine.

La vida d'Aleix, un jove de vida ascètica fins al límit, model de vida contemplativa i imitador de Crist, es recull en un relat novel·lesc i dramàtic per moments, amb diferents versions des del segle V, fins a constituir el text llatí que en el segle XI serà el model més generalitzat per a la difusió posterior, a la qual contribueix la *Legenda aurea* amb una forma abreujada. La vida tindrà versions en moltes llengües, algunes ben antigues, com la francesa en vers del segle XI (Perugi 2014).

Dues llegendes diferents, la de l'home de Déu i la de Joan Calibyta s'uneixen per a donar forma a la vida d'aquest jove que viatja de Roma a Síria i que torna a Roma per a viure molts anys a casa dels seus pares, sense ser reconegut fins després de la seua mort. Amiaud (1889) va publicar la llegenda siríaca de l'anònim 'home de Déu'; nascut i criat a Roma, abandona els seus pares i a la seua esposa el dia de les núpcies per a viure en la mendicitat, primer a Seleucia²⁷ i després a Edessa.²⁸ Aquesta llegenda s'uneix amb un altre motiu, el del retorn a la casa familiar, pres d'una altra llegenda, la de Joan Calibyta qui, renunciant al matrimoni i a les riqueses i privilegis que anava a heretar, abandona Bizanci i es reclou per molts anys en un monestir d'observança rígida. Però impulsat per la nostàlgia de veure de nou a la seua família, retorna a Roma, on viu d'incògnit en una cabanya prop de la casa dels seus pares, als qui es descobreix només una mica abans de la seua mort. Aquesta ampliació de la llegenda està documentada molt abundantment des del segle IX. El protagonista, en aquestes versions ampliades, es diu Alexius i abandona Edessa en el moment en què la seua santedat comença a ser coneguda.

En la literatura castellana la vida de sant Aleix té tres versions antigues en prosa fins al segle XVI (Vega 1991). La primera és una versió recollida en un manuscrit de finals del segle XIV, més extensa que la de Voragine. La segona correspon a una traducció de la versió de la *Legenda aurea*. A més, en el segle XVI hi ha una versió popular en un plec solt en el qual apareixen escenes alienes a la llegenda, com una aparició del dimoni.²⁹

En català es conserva, a més de les dues versions de la *Legenda aurea*, una versió en vers sobre la vida d'Aleix, copiada en un manuscrit de finals del segle XIV el qual, segons Cingolani (1990), és una reformulació d'una altra occitana que apareix en un manuscrit copiat en la diòcesi d'Agde,

---

27 Prop de Bagdad.

28 Edessa, antiga població de Síria que correspon a l'actual ciutat d'Urfa, a Sanliurfa, Turquia.

29 Vega edita i estudia aquesta tradició. Rösler (1949) recull versions posteriors, de les quals en aquest treball no ens ocupem, com també la referència a un text posterior al segle XV en català que ací no tractarem.

pertanyent a Narbona. Es tracta d'un fragment que conserva únicament una llarga introducció i la situació inicial en la qual els pares pregunten a Déu que els concedisca un fill, de manera que el relat no arriba ni tan sols al naixement d'Aleix. Podia ser un text llarg, donada l'extensió d'aquest fragment inicial, com també ho és el text en vers de la vida d'Aleix conservat en francès (Perugi 2014). Com que la vida es coneixia a la península almenys des del segle X, on es conserva en diferents manuscrits llatins, que són els més antics en l'àmbit occidental, el copista del manuscrit B, amb la versió diferent, podria haver preferit una versió més extensa d'una vida al resum de Voragine, perquè ja devia ser coneguda quan es fa la traducció catalana.

Com en el cas de la vida de Julià i Basilissa, el relat sobre la vida d'Aleix és inèdit. I en tots dos casos, es tracta de textos que poden ser de la primera part del segle XIV. Com en el cas de la vida de Julià i Basilissa, es tracta d'una llegenda procedent de l'església oriental; totes dues estan representades en el manuscrit B, totes dues tenen dues versions diferents.

Aquesta vida també passa als santorals pos-tridentins. En el de Villegas (1571), hi ha una introducció sobre el significat de la vida, en la qual es diu que el cristià ha d'eliminar d'ell mateix allò que l'allunya de Déu, així, per exemple, referint-es als ulls diu:

[ojos]; pues si estos me son ocasión de ofender a Dios aunque mas falta me hagan, y yo mas lo sienta, tengo de echarlos de mi, ò apartarme yo de ellos. No sen contentó San Alexo de hazer esto, y echar de sí las parsonas que le podian ser ocasión de ofender a Dios, sinó pasó adelante, en que por serle estorvo sus padres, y su muger para servir mucho à Dios, dexó la muger, y los padres, i fuesse peregrino por el mundo, como verémos en su vida, escrita por Simeon Metafraste, y referida por Surio en esta manera (p. 452).

El santoral fa referència a les fonts antigues, com Metafrast i recull la vida d'una manera extensa.

Aleix sembla que és un sant molt popular a Catalunya, patró de pelegrins i captaires. Però no hem pogut localitzar encara moltes mostres de la pervivència de la vida en època moderna, a excepció de la *Vida, peregrinació i mort del benaventurat sant Aleix, fill de l'emperador Eufemiano, senador de roma*, obra anònima, traduïda del castellà al català i impresa a Girona per Fermí Nicolau sense data.³⁰ Se'n coneixen edicions posteriors, del vuit-cents, impreses a Barcelona, Figueres, Manresa, Olot, Palma i Vic. El text es reedita el 1845 per Fr. Tomàs López, a Palma, impremta de Bonaventura Villalonga. Tanmateix, no hem pogut trobar, encara, cap altre text en català sobre sant Aleix durant els segles XVI i XVII. Ni al *Cançoner sagrat de vides de sants*, ni en altres poesies, ni en peces de teatre.

Bàrbara: Finalment, la vida de Bàrbara no apareix en la *Legenda aurea* però sí que s'afegeix, probablement per la popularitat que tenia, en alguns manuscrits llatins i, tot i que no la recull Maggioni, sí que es troba en l'edició de Graesse (1965, cap CCII, 199). Aquesta jove que el pare tanca en una torre, en la qual ella mateixa demana que es facen tres finestres en semblança de la

---

30 <http://www.visat.cat/diccionari/cat/traductor/922/vida-peregrinacio-i-mort-del-benaventurat-sant-aleix.html>

Trinitat, i que mor a mans del seu pare pare cruel, està basada també en relats de caràcter llegendari però la seua popularitat ha fet que aparega en el santoral cristià. En català la recullen tres dels cinc manuscrits de la traducció de la *Legenda aurea*: B, E, V. A més, apareix en un santoral conservat a la catedral de València (València Catedral, Ms 106) i en el text incunable de la *Legenda aurea catalana* (ed. Càmara 2013). En tots els casos les versions són diferents. La del manuscrit B és molt breu, les altres són resums de diferent extensió en els quals unes vegades s'expliquen moments de la infantesa de Bàrbara i d'altres no, o s'eliminen escenes diferents en cada cas.

No apareix en el passonari hispànic, ni l'hem trobada en altres reculls peninsulars com el de Rodrigo de Cerrato del segle XIII. Tanmateix, a més de les mostres que recull la *Legenda aurea*, la vida té una difusió considerable en la literatura catalana antiga, ja que apareix també, en el segle XV, una *Vida de santa Bàrbara* en el *Jardinet d'orats* (Martos ed. 2000) i en el *Cançoner sagrat de vides de sants* (ed. Foulché-Delbosch i Massó i Torrents 1912). Després de la Contrareforma també la recullen els santorals pos-tridentins, com el de Villegas, i en el segle XVII Francesc Vicenç Garcia, rector de Vallfogona escriu una *Comèdia de santa Bàrbara* (1617) (ed. Francesc Massip i Àngels Massip 1987).

4. Conclusions

Les vides de sants tenen una repercussió en la història literària i cultural que arriba, en alguns casos, fins a pràcticament l'actualitat. Les fonts d'aquestes vides comporten una complexitat variable en cada cas, i ja en els versions vernaculars cada vida pot comptar amb més d'una versió. Només en la traducció catalana de la *Legenda aurea* es poden trobar versions d'algunes vides que no són les que dona Voragine, com també vides que s'afegeixen a la nòmina del compendi del dominic.

Ens hem centrat en el volum de la *Legenda aurea*, que presenta una traducció al català molt primerenca i pràcticament completa. En el cas de les vides que hem tractat, no només ofereixen versions diferents entre elles, cosa que aporta un volum considerable de textos a la literatura catalana medieval sinó que, a més, traspassen la barrera de la Contrareforma i continuen difonent-se en forma de vides exemptes, narracions en vers, poemes, obres teatrals, gojos, etc. A pesar que en mots casos aquestes vides tenien una historicitat dubtosa o narraven fets poc ortodoxos, la seua popularitat o el missatge mateix que transmetien fa que continuen apareixent en els nous santorals i que seguisquen difonent-se en els segles posteriors.

Marinela Garcia Sempere. Algunes dades sobre la transmissió de les vides de sants entre l'edat mitjana i l'època moderna a la Corona d'Aragó

Bibliografia

- Alturo i Perucho, Jesús (1989) «Un nou testimoni de la versió catalana medieval de la Vita sancti Antonii», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes = Miscel·lània Joan Bastardas*, 1, p. 183-204.
- Amiaud, A (1889) *La légende syriaque de saint Alexis, l'Homme de Dieu*, París, Bibliothèque de l'École des Hautes Etudes, 79.
- Aragüés Aldaz, José (2000) «El santoral castellano en los siglos XVI y XVII: un itinerario hagiográfico», *Analecta Bollandiana* 118, 2000, p. 329–386.
- . (2004) «Tendencias y realizaciones en el campo de la hagiografía en España», *Memòria Ecclesia* 24, p. 441–560.
- . (2012) «Los flores sanctorum medievales y renacentistas: brevísimo panorama crítico», *Literatura medieval y renacentista en España: líneas y pautas*, Salamanca, Semyr, 2012, p. 340–361.
- . (2016) «La Leyenda de los santos: orígenes medievales e itinerario renacentista», *Memorabilia*, Núm. 18, 2016,, p. 133-187.
- Avenoz, Gemma, & Marinela Garcia Sempere (2012) «Sants i santes en la tradició escrita catalana medieval», *De lo humano y lo divino en la literatura medieval. Santos, ángeles y demonios*, ed. Juan Paredes, Granada, Universitat de Granada, p. 47–60.
- Badia, Lola (2013) (ed.) *Història de la Literatura catalana. Literatura medieval (1). Dels orígens als segles XIV*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, Barcino, Ajuntament de Barcelona.
- Baños, Fernando (2003) *Las vidas de santos en la literatura medieval española*, Madrid, Ediciones del Laberinto.
- Boureau, Alain (1984) *La légende dorée: le système narratif de Jacques de Voragine*, Editions du Cerf, París.
- Butinyà, Júlia, Enric Prat, & Pep Vila (2013) «La comèdia de sant Julià i santa Basilissa (1752) de Narcís Collell», *eHumanista/IVITRA* 3, p. 398–542.
- Càmara Sempere, Hèctor (2013) *El Flos sanctorum romançat. Edició crítica dels incunables catalans de la Legenda Aurea de Jacobus de Voragine*. Tesi doctoral, Universitat d'Alacant, 2013.
- Cahner, Max, (ed.) (1987) Anyés, Joan Baptista, *Obra Catalana*, Barcelona, Curial.
- Canet, Josep Lluís. (2015) «Hagiografia valenciana (1470-1600)», *Les cahiers de Framespa*, I.
- Cantavella, Rosanna, (1990) «Medieval Catalan Mary Magdalen Narratives», en *Saints and their Authors: Studies in Medieval Hispanic Hagiography in Honor of John K. Walsh*, Madison, The Hispanic Seminary of Medieval Studies, p. 27-36.
- Cingolani, Stefano (1990) «La Vida de Sant Alexi catalana. Noves rimades didàctico-religioses fra Catalogne e Occitania», *Romanica Vulgaria. Quaderni*, 12 = *Studi Catalani e Provenzali* 88, p. 79-112.
- . (1995), «La letteratura religiosa in Occitania e Catalogna fra XI e XIII secolo», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 44 (1993-1994 (1995)), p. 37-56.

Marinela Garcia Sempere. Algunes dades sobre la transmissió de les vides de sants entre l'edat mitjana i l'època moderna a la Corona d'Aragó

- Coromines, Joan, (1977) Introducció a Voragine, *Vides de sants rosselloneses*.
- Cortés Guadarrama, Marcos Ángel (2010) *El Flos sanctorum con sus etimologías. Edición y estudio*», tesi doctoral, Universitat d'Oviedo, <<http://www.cervantesvirtual.com/nd/ark:/59851/bmc3r2p5>>
- Courcelles, Dominique de (1990), *Les histoires de saints, la prière et la mort en Catalogne*, Paris, Publications de la Sorbonne, Col. Textes et Documents du CRES.
- Delehaye, Hippolyte (1927) *Sanctus. Essai sur le culte des saints dans l'antiquité*, Bruxelles, Société des Bollandistes, 24, Boulevard Saint Michel, (reed. 2019).
- Dunn-Lardeau, Brenda (1997) (ed.) Jacques de Voragine, *La Légende dorée. Edition critique dans la révision de 1476 par Jean Batailler, d'après la traduction de Jean de Vignay (1333-1348) de la Legenda aurea (c. 1261-1266)*, Paris, Editions Honoré Champion.
- Fàbrega Grau, Àngel (1953) *Pasionario Hispánico*, 2 volums, Madrid/Barcelona, CSIC.
- . (1958) «El P. Pedro Gil SI (+1622) y su colección de vidas de santos». *Analecta Sacra Tarraconensia*, núm. XXXI, p. 5-25.
- Fernández Rodríguez, Natalia (2007) «El Flos sanctorum con sus etimologías. Más allá de la *Legenda Aurea*: san Julián y santa Basilisa.»», *Actas del XI Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval* (León, 20-24 de septiembre de 2005), Ed. de Armando López Castro y Luzdivina Cuesta Torre. León:, Universidad de León, p. 543-550.
- Fleith, Barbara (1990) «*Legenda Aurea*: destination, utilisateurs, propagation. L'histoire de la diffusion du légendier au XIIIe et au début du XIVe siècle», Boesch Gaiano, S. (ed.), *Raccolte di vite di santi dal XIII al XVIII secolo*, Fasano di Brindisi, Schena Editore, p. 41-48.
- Fontanella, Francesc (2015) O he de morir o he d'amar, edició a cura de Pep Valsalobre, Eulàlia Miralles i Albert Rossich, Barcelona, Empúries.
- Foulché-Delbosch i Massó i Torrents (eds.) (1912) *Cançoner sagrat de vides de sants* (segle XV), Barcelona, Societat Catalana de Bibliòfils.
- Garcia, Francesc Vicenç (1987) *Comèdia famosa de la gloriosa Verge i Màrtir Santa Bàrbara*, a cura de J. Francesc Massip i Àngels Massip, ed. Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- Garcia Sempere, Marinela (2012a) «Algunes notes sobre la difusió dels vides de sants a la península Ibèrica en els primers temps de la impremta», *Literatures ibèriques medievals comparades*, ed. Rafael Alemany Ferrer & Francisco Chico Rico, Alacant, Universitat d'Alacant-Societat Espanyola de Literatura General i Comparada, p. 247–256 <<http://www.cervantesvirtual.com/nd/ark:/59851/bmcmk703>>.
- . (2012b) «Vides de sants en català conservades en manuscrits solts i en impresos anteriors a 1550», *Vides medievals de sants: difusió, tradició i llegenda*, Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana p. 185-207.

Marinela Garcia Sempere. Algunes dades sobre la transmissió de les vides de sants entre l'edat mitjana i l'època moderna a la Corona d'Aragó

- Garcia Sempere, Marinela (2015) «Algunes dades sobre els manuscrits de la versió catalana de la *Legenda aurea*», *Medievalia* 18.2, p. 155–78.
- . (2018a) «Sobre la tradició catalana medieval de la vida de Julián y Basilisa», *Christ, Mary, and the Saints. Reading Religious Subjects in Medieval and Renaissance Spain*, Edited by Andrew M. Beresford and Lesley K. Twomey, Koninklijke Brill NV, Leiden, Boston, p. 228-244.
- . (2018b) «La vida de Julián y Basilisa hasta la versión de Joan Baptista Anyés (s. XVI); transformaciones en un género», *Espacios en la Edad Media y en el Renacimiento*, Salamanca, SEMYR, p. 619-633
- Graesse, Théodor (1965) ed. Jacobi a Voragine. *Legenda aurea: vulgo història lombardica dicta*. Reproducció de l'edició de 1890. Osnabrük: Otto Zeller.
- Halkin, François (1980) «La passion ancienne des saints Julien et Basilisse (BHG 970–971)», *Analecta Bollandiana*, XCVIII.3–4, p. 241–296.
- Hamer, Richard and Russell, Vida (2006) *Gilte Legende*, Edited by, Early English Text Society, I.
- Hernández Amez, Vanesa (2008), *Descripción y filiación de los Flores sanctorum medievales castellanos*. Tesis doctoral publicada en CD per la Universitat d'Oviedo.
- Kniazzech, Ch. S. M, Neugaard E. J. i Coromines, J. (1977) (eds.) Voragine, Jacobus de, *Vides de sants rosselloneses*, Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona.
- Maggioni, Giovanni Paolo (1995) *Ricerche sulla composizione e sulla trasmissione della "Legenda aurea"*, Spoleto, Centro italiano di studi sull'Alto Medioevo (Biblioteca di Medioevo Latino, 8.
- . (1998) (ed). Varazze, J. *Legenda aurea*, 2 vols, Florència, Sismel-Edizione del Galluzzo.
- . (2012), «Riletture e riscritture agiografiche del XIII secolo: i leggendari abbreviati», *Vides medievales de sants. Difusió, tradició i llegenda*, Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, p. 11–34.
- . (2013) (ed.) Mailly, Jean de Mailly, *Abbreviatio in gestis et miraculis sanctorum. Supplementum hagiographicum*, ed. G. Paolo Maggioni, Florence, SISMEL/Edizioni del Galluzzo.
- Martos, Josep Lluís (2000) «La *Vida de Sancta Barbara* del Jardinet d'orats: Joan Roís de Corella o la recepció de la seua obra», *AHLM. Actas VIII Congreso* (eds. M. Freixas - S. Iriso - L. Fernández), Santander, Consejería de Cultura del Gobierno de Cantabria - Año Jubilar Lebaniego - Asociación Hispánica de Literatura Medieval, II, p. 1269-1287.
- Priyani Alwis, Anne (2003) *The Celibate Marriages of Saints and Martyrs in Batega Antiquity*. PhD Thesis, King's College, London. Reimpresió: *The Celibate Marriages of Saints and Martyrs in Batega Antiquity: The Lives of Saints Julian and Basilissa, Andronikos and Athanasia, and Galaktion and Episteme*. London/Nova York: Continuum, 2011.
- Perugi, Maurizio (2014), *Saint Alexis, Genèse de sa légende et de la Vie française évisions et nouvelles propositions Accompagnées d'une nouvelle édition critique de la Vie*. Publications Romanes et Françaises, Paris, Droz.
- Philippart, G. (1994-2010) (dir.) *Hagiographies: histoire internationale de la littérature hagiographique latine et*

Marinela Garcia Sempere. Algunes dades sobre la transmissió de les vides de sants entre l'edat mitjana i l'època moderna a la Corona d'Aragó

vernaculaire en Occident des origines à 1550, Turnhout, Brepols, 1994-2010.

Ribadeneira, Pedro, (1590) *Flos sanctorum*.

Sabaté, G., L. Soriano i G. Avenoz (2012) «Vides de sants en manuscrits incomplets i *membra disiecta*, o com completar el nostre coneixement del que foren les biblioteques antigues», *Vides medievals de sants: difusió, tradició i llegenda*, Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, p. 35-64.

Sobral, Cristina (2010) «Um manuscrito da Tradição B dos legendários ibéricos», *Actas Del XIII Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval*, ed. J.M. Fradejas Rueda, D. D. Smithbauer, D. Martín Sanz, M. J. Díez Garretas, Valladolid, Ayuntamiento de Valladolid y Universidad de Valladolid, <http://beta.clul.ul.pt/teitok/>.

Valsalobre, Pep (2012) «Elements per a una Catalunya sacra: sobre alguns aspectes de l'hagiografia de l'edat moderna catalana», dins *Vides medievals de sants: difusió, tradició i llegenda*, Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.

Varazze, J., (1998) *Legenda aurea*. Edizione critica a cura di G. P. Maggioni, 2 vols, Florencia, Sismel, Edizione del Galluzzo.

Vega, Carlos Alberto, (1991) (ed) *La vida de San Alejo. Versiones castellanas. Acta Salmanticensia. Textos recuperados*, 2. Salamanca: Universidad de Salamanca.

Villegas, Alonso de, *Flos sanctorum, història General de la vida i fets de Jesucrist...*, Barcelona, en la impremta de Carlos Gibert i Tutó, mercader de llibres, en la llibreria, any 1773.

Voragine, Jacobus (1977) *Vides de sants rosselloneses: text català del segle XIII*, Ed. Charlotte S. Maneikis Kniazzech & Edward J. Neugaard, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana.

Zinelli, Fabio (2009) «La *Légende dorée* catalano-occitane: étude et édition d'un nouveau fragment de la version occitane A», *L'occitan. Une langue du travail et de la vie quotidienne du XIIe au XXIe siècle: Les traductions et els termes techniques en langue d'oc, Actes du colloque de Limoges*. Ed. Loup Lemaître & Françoise Vielliard. Ussel: Musée du Pays d'Ussel & Centre Trobar, p. 263–350.